

Vaclovas Lyndo

AŽUOLIUKAI

Vilnius
2008

Šis pasakojimas iškilo staigiai, netikėtai. Per visą ilgą dvidešimt metų laikotarpį nebuvo jo nei mintyse, nei padrikai surašyto ant popieriaus. Bet staiga užvaldė mane ir nepaleido porą mėnesių, kol pagaliau atsidūrė čia, popieriaus lape. Po to dar ilgai varčiau lapus, braukiau, prirašinėjau. Nauji prisiminimai ir seni įvykiai vėl ir vėl koregavo mano minčių eigą, versdavo naujiems apmąstymams, kitokiam senų įvykių vertinimui, naujų išvadų ir prasmių suvokimui.

Žmonės sako – viskas Dievo valioj. Jis žino ką daro, tik mes dažnai to nesuvokiam prieš Jį burnodami. Žmogus gimsta tam, kad vykdytų Jo valią. Kad kiekvienas turi šioj žemėj savo misiją, savo pašaukimą ir savo vietą. Savo porciją džiaugsmo, kančios ir pareigų. Vieni tai vadina likimu, kiti Dievo kryžiumi, tretį visai nevadina, nes nežino kas tai yra iš tikrųjų. Ir mes dažniausiai net nesuvokiame, kokia mūsų tikroji šioj žemėj misija. Kam mes gyvenam ir kokią pėdsaką ar prisiminimą ainiams privalom palikti. Ką iš tikrųjų numatė mums Dievas.

Daugelis apie tai visai nesusimąsto, o aš staiga pradėjau galvoti. Bet ne apie savo likimą, karma, ne apie tai ką privalėjau ar dar privalau padaryti, ar kokią misiją paskyrė man Dievas. Sau to aš dar nenumanau ir nesuvokiu. Aš dar nesubrendau iki tokių minčių. Matyt, dar neatėjo tam laikas.

Dažnai važinėju tuo keliuku. Kartais susimąstęs, kartais išsiblaškęs, o dažniausiai abejingai spoksau į tiesų, visai neblogą ir beveik visada tuščią kelią. Tądien, vos įsukęs iš plento, gal už poros šimtų metrų pamačiau žmogelį, dar iš labai toli balsuojantį. Važiuodamas vienas ar pustuštis dažniausiai sustoju, bent paklausti kas nutiko, nors iš anksto aišku, kad reikia pavėžėti. Žmogelis pagyvenęs, bet dar ne pensininkas. Apsirengęs taip, kaip eina kasdien prie darbo, su

daug mačiusiais kerziniais batais, išsiruošęs aiškiai ne į svečius, bet iš pažiūros, truputi pagėręs.

– Tai kas gi ponuliui nutiko? – klausiu sustojęs.

Dėl kažko susikivirčio su žmona ir eina keturis kilometrus į parduotuvę nusiraminti ir atvesti prie butelio alaus. Gal su kuo nors pabendrauti, gal kam pasiguosti. Įprastas ir visai normalus dalykas.

Kelias mašina trumpas, bendravimas šešios, aštuonios minutės, lyg ir nereikšmingas, bet netikėtai įstrigo giliai širdyje ir privertė daug apie ką pagalvoti. Pradėjo jis.

– Dažnai matau tavo mašinytę. Pas ką čia važinėji?

– Turim sodybą, – sakau, – tai ir lankausi turėdamas laiko.

– Tai kur?

Paaiškinau.

– Žinau – sako – tas namas tuščias. Ten mokytoja gyveno. Gera buvo mokytoja. Ir mano vaikus mokė, – o kiek patylėjęs ir palingavęs galvą, pridūrė – gaila, kad numirė. Gal būtų ir anūkus mokinusi.

– O ką mokė, – kvailai paklausiau, kad tik palaikyčiau dialogą.

– A, kad jau neatsimenu. Gal aritmetikos, gal ką kitą. Ir su vaikais į ekskursijas važinėjo. Gera buvo.

– Tai kuo ji buvo gera, kad net neatsimenat ką mokė?

– Kiti taip sakė. Ir aš žinau. Kai kartais būnu seniūnijoje ar pašte visada ten stabteliu. Ir ją prisimenu.

– O kas gi ten tokio ypatingo? Namas gražus?

– Namas kaip namas, – sako. – Tu ne vietinis. Tu nieko nežinai. Pravažiuoji kaip aklas ir nepastebi.

– O, – šyptelėjau, – lyg ir pastebiu. Čia aplink labai gražu. – Kaip tik leidomės nuo kalno link tilto per ežerą. – Šito nepastebėti neįmanoma. O ten kas?

Jis pažiūrėjo į mane, ir kaip man pasirodė, truputį paniekinamai.

– Ažuoliukai. Jau ažuolai. O tu žinai kaip jie ten atsirado?

– Na, – sakau, – kažkas pasodino. Patys, greičiausiai, ten neužsisėjo.

– Taip, pasodino, su didele pompa. Ir pamiršo. O buvo tuomet ilga ir didelė sausra. Jie būtų žuvę. Visi. Bet mokytoja išgelbėjo. Prižiūrėjo, puoselėjo, laistė. Kibirais vandenį nešiojo. Dabar mokytojos nėra, o jie auga. Jos ažuolai. Aš ir vaikams sakau, ir anūkams sakysiu, – žiūrėkit, ką paliko jums geras žmogus. Ažuolus. Galybę ir grožį. – Jis vėl kiek patylėjo. – Kai būnu ten, man norisi prieiti prie jų, paliesti. Dariau tai porą kartų. Ir ne tik girtas būdamas. Gal kas pagalvojo – kvailas, ar ko ieško. O man gražu. – Jis vėl giliai atsiduso. – Gera buvo mokytoja. Tokį grožį paliko mums prisiminimui.

O išlipdamas pasakė ačiū ir liepė nueiti ir pačiam įsitikinti, ar koks kvailelis, ar beprotis kurio nenulaužė.

Ir aš įsukęs į kiemą ilgiau nei įprasta žiūrėjau į ažuoliukus. Puikiai pažinojau mokytoją, puikiai žinojau visą ažuoliukų istoriją, nes ir pats tris kartus prisidėjau prie to. Jos paprašytas šienavau kartą visą plotą, porą kartų nunešiau jai keletą kibirų vandens. Bet jie auga tikrai ne dėl mano rūpesčio. Ir tada pastovėjau, pagalvojau, nususukau ir pamiršau. Ir viskas vėl beveik ištirpo pilkoj kasdienybėj. O gal po dviejų savaitių, kai šalia kelio grėbiau lapus, netikėtai išgirdau keliu einančių dar jauno tėvo pokalbį su maždaug ketverių metų dukra. Jis vėl nubloškė mano mintis į praeitus laikus, prisiminimus, tų laikų įvykius. Mergaitė tėčio paklausė, ar ant tų medžių riešutų yra?

– Ne, – sako tėvas, – čia ažuoliukai. Ant jų būna gilės. Bet jos neskanios, nevalgomos.

– O ką daro su gilėmis?

– Nieko, vaikai žaidžia.

– Aš noriu gilių.

– Jų dar nėra, – sako tėtis. – Ažuoliukai maži. Kai jie paaugs ir tu paaugsi, galėsi prisirinkti.

– O kodėl jie maži? Kiek jiems metų?

– Kiek tavo broliui, dvylika.

– O kas pasodino?

– Čia gyveno tokia gera mokytoja, – ir parodė į namą. – Ji sodino, laistė, prižiūrėjo. – O kodėl sodino, jeigu gilės neskanios?

– Ažuolas tai didelis, gražus medis. Ir labai ilgai žaliuoja. Aš pasensiu, tu užaugsi didelė. Gal būsi, kaip ta teta, mokytoja. Ateisi čia su vaikučiais rinkti gražių lapų ir gilių. O ažuolai žaliuos ir visada bus gražūs. Tai tam sodino ir prižiūrėjo. Dabar ir tu žinosi kodėl jie čia auga.

Jie nuėjo žemyn, o aš dar ilgai stovėjau išsižiojęs. Ir gal tada pirmą kartą susimąsčiau apie tą pėdsaką, kurį mums Dievas paliepė palikti šioj žemėj.

Kai pirmadienį grįžau į darbą, karštligiškai pradėjau vartyti senus popierius, neaiškius užrašus ieškodamas tų dienų samprotavimų, auksinių minčių ir prisiminimų. Bet ne ką radau. Jų beveik nebuvo. Tik viena frazė, kuri mane galutinai pribaigė. Puikiai atsimenu kodėl ji ten atsirado. Po jos mirties metinių, kai baigėsi visos maldos ir šnekos prie gedulingų pietų stalo, atsistojo viena pagyvenusi mokytoja ir uždainavo: – „Žemėj Lietuvos ažuolai žaliuos“ Visi atsistojo ir jai pritarė.

Tik tiek ir buvo. Bet mintyse atgijo nauji vaizdai ir įvykiai, senų pokalbių fragmentai, praeitų laikų mintys ir apmąstymai. Gera mokytoja. Paskutiniaisiais gyvenimo metais sunkiai serganti. Sudėtingo likimo žmogus. Kol ji buvo gyva ir mes dažnai ir daug bendravome, aš taip negalvojau. Ant paminklo iškaltas užrašas – mokytoja. Sesuo neišdrįso pridėti – gera mokytoja, nors tais laikais ir keletą metų po jos mirties buvo minima, kaip gera mokytoja.

Aš buvau truputį kitos nuomonės. Kodėl? Per daug žinojau. Ir žinojau tą, ko kiti nematė. Ir dėl savo priekabaus kvailumo. Dabar, po tiek metų, daug kas atrodo kitaip. Ir rašydamas tas eiles nenorom priverstas paklausti savęs – o koks gi būčiau aš jos vietoj? Tais laikais, tose pareigose, toj aplinkoj? Koks aš būčiau mokytojas? Geras? Kurį daug kas ilgai prisimintų? Greičiausiai ne. O ji buvo. Tai kokia ji buvo?

Jauna atėjusi į gimtojo kaimo mokyklą dėstė istoriją, buvo pionierių vadove. Dirbo ir, matyt nuoširdžiai dirbo su vaikais ir jaunimu, stropiai vykdydama tuo laiku vienintelės partijos nurodymus. Reikėjo auklėti jaunimą komunistinėje dvasioje, skiepyti jiems komunizmo statytojų idealus, mokytį būti

patriotais naujos tarybinės tėvynės. Rinkti istorinę medžiagą apie revoliucinį judėjimą apylinkėje, kur, kas ir kokia proga iškėlė ant stogo tarybinę vėliavą. Kas buvo tų laikų ir tų įvykių aktyvistai. Ta proga kartu važiuom pas vieno tokio giminaičius prisiminimų, senų nuotraukų, gal užrašų. Nesidomėjau, kokio lygio revoliucijos veikėju buvo kraštietis Maginskas, nors ilgai gyvenvietės vidury stovėjo jo medinis bareljefas, bet kaip poetas tikrai buvo prastas. Teko skaityti jo eilėraščius. Žinoma, jos pakištų, tai man nenuostabu, kad jis dabar niekur neminimas. Greičiausiai nebeliko jau niekur ir tų ataskaitų, kurias ji rašė. Laikai pasikeitė, o su jais ir tų įvykių suvokimas ir vertinimas. Į visiškai priešingą. O tada ji rašė, verčiama stropumo ir savo pareigų suvokimo. Taip reikėjo. Reikėjo propaguoti ateistines pažiūras ir dalyvauti visuose tiems tikslams skirtuose renginiuose. Ir rašyti ataskaitas apie nuveiktą darbą. Auklėjo, skiepijo, dalyvavo, rašė gražias ataskaitas. Skaitė ir studijavo M. Kalinino ir N. Krupskajos raštus apie naujos kartos auklėjimą, agitavo neiti į bažnyčią. O pati vakarais nuoširdžiai meldėsi. Du kartus per metus slaptai važiuodavo į miestą mišiom, išpažinties, komunijos. Kartą pareiškė man didelį priekaištą pamačiusi, kad skaitau ir nagrinėju ateisto žinyną. O man buvo įdomu ką sako per išpažintį, bet to neišdrįsau paklausti. Nesivėliau ir neprovokavau jos į didesnes diskusijas apie religiją, seną ir naują testamentą, senovinės istorijos ar naujausių laikų įvykių raidą, galimas pasekmes ir perspektyvas. Mano tų metų manymu buvo riboto mąstymo ir mažos erudicijos. Dėstydamą senovės, vidurinių amžių ir ypač dabartinių laikų istoriją, nemokėjo ir nesistengė, bent man taip atrodė, surišti įvykių priežastis ir jų pasekmes. Daryti savo išvadas ir apibendrinimus. Užtat gerai išstudijuodavo mokyklinę programą ir turbūt gerai, nebuvo aš jos pamokose, išdėstydamą tai, kas buvo vadovėliuose. Kartais pailiustruodavo dėstomą medžiagą skaidrėmis iš mokymo priemonių. Manęs prašė, ir aš porą kartų vežiau tokias iš Maskvos. Todėl per rajoninių komisijų patikrinimą visada gaudavo gerą vertinimą ir buvo minima kaip gera mokytoja. Dideliam mies-

te ir kitoj aplinkoj jai būtų sunku. O išprusimo lygis paprastų kaimiečių ir net tų, kas truputį ragavo kažkokio mokslo buvo ne koks. Ir ji vertino savo, kaip mokytojos, statusą. Laikė save, jei ne daug, tai bent truputį aukščiau už juos. Ir tas daugeliu atveju buvo tiesa, tik kartais per daug liguistai priimama. Ir kur tas pasireikšdavo? Ogi daug kur. Pirmiausia netiko vietiniai berneliai, nes turėjo žemesnį išsilavinimą ir ne tokias prestižines specialybes. Kai kartą tėvai prasitarė apie būsimas kaimyno piršlybas, iškėlė skandalą, kad jie nori ją parduoti ir griežtai pareikalavo, kad nesikištų į jos asmeninį gyvenimą. O princai ant gražių baltų žirgų į tą užkampį nevažiavo. Pati iš to užkampio išskristi nesiryžo, atseit tėvai liktų vieni. O rezultate pati liko be šeimos. Tada, mūsų pirmais pažinties metais, maniau – kvaila, neužtenka ryžto ir aiškaus gyvenimo tikslo. Juk beveik visas jaunimas iš ten kažkur išvyko. Tai mokytis, tai dirbti. Retkarčiais atvažiuoja pas tėvus ir dėl to nieks per daug nesikremta. Dažnai atvirksčiai. Vieni stengiasi kažkaip savarankiškai susitvarkyti ir kažkur užsikabinti, kiti su tuo susitaiko ir džiaugiasi kai aniems pavyksta ir sekasi. Ji pasielgė kitaip. Dabar manau, gal ir teisingai. Jos pašaukimas buvo kitoks. Ji buvo mokytoja, auklėtoja. Nors sugebėdavo ir mokėjo prisitaikyti prie visokių permainų, tai prisitaikyti prie vyro jai būtų sunku. Bent man taip tada atrodė ir laikui bėgant nuomonė keistis nenori. Jai mokytojos vardas buvo iš didžiosios raidės. Mokytojos vyras galėjo būti pats mokytojas arba inžinierius, ar kitoks specialistas, bet su aukštuoju, geriausiai universitetiniu išsilavinimu. Ilgai negalėjo nurimti sužinojus, kad giminaitė, pradinių klasių mokytoja, sugalvojo tekėti už bernelio traktorininko. Tokiais ir panašiais klausimais diskutuoti su ja buvo sunku, nes nebuvo pakankamai stipraus argumento prieš visą apimantį pasakymą – nesi mano vietoj ir nesimurkdai tam jovale, kur aš privalau būti. Nežinai visų santykių, apkalbų ir gandų. Tau nereikia kasdien jų ko nors prašyti ir pataikauti. Kiekvienam žingsnį būti nuo kažko priklausomu. Paprieštarausi – negausi reikiamo kiekio pamokų. Neišvažiuosi reikiamu laiku į sanatoriją ar ekskursiją.

Neparašysi vaikui gero pažymio net jei ir nieko nemoka, negausi pas tėvą arklio, ar nepataisys elektros. Kaimas yra kaimas. Ten viskas surišta ir viskas vyksta visų akyse. Nepasislėpsi. O tu – tai reiškia aš – gali sakyti ką nori. Apsisuki ir išvažiuoji. Kaip bus toliau, tau mažiai terūpi. O man reikia tarp jų gyventi kasdien.

Daug tiesos ir mažiai galimybių prieštarauti. Todėl retai įsiveldavau į tokius pokalbius ar politines diskusijas. Nors kai prasidėjo senų laikų griūtis ir rutuliojosi naujieji, be tokių kalbų, kartais ilgų, neapsiėjo. Ypač kai vyko pirmieji, po to antrieji rinkimai. Ji vėl aktyviai dalyvavo. O vakarais spjaudėsi ir pūtuodavo. Kodėl? Ogi todėl, kad daugelio kalbom ir veiksmams ne tik nepritardavo, bet ir buvo priešiška nusi-teikusi. Pažinojo aplinkos žmones ir matė, kas ir kaip veržėsi į valdžią. Bandė spėlioti ir daryti prielaidas apie būsimas pasekmes. Bet garsiai tam nesipriešino. Atvirkščiai. Ir pati panašiai kalbėjo ir už anuos agitavo. Ir naujuose renginiuose dalyvavo.

– Tai kodėl tu taip darai, jei kitaip galvoji ir tavo manymu nieko gero iš to laukti netenka? Esi šioks toks autoritetas, pasisakyk, paprieštarauk, išdėstyk savo nuomonę.

– Tu ką? Nori, kad mane išmestų iš darbo? Tu žinai koks čia širšynas? Kaip po to man grįžti į mokyklą? Dabar taip reikia kalbėti, kitaip būsi suėstas. O man dar porą metų iki pensijos. Aš dar noriu dirbti.

Taip, dirbti reikėjo. Laikytis reikėjo. Tai, kad negadinti geros mokytojos ir kraštotyrininkės imidžo, vėl prisitaikė. Kalbėjo ir darė tą, ką kalbėjo ir darė nauji aktyvistai, nauji revoliucionieriai ir veikėjai, nors dauguma aplinkinių tylėjo ir laukė. O jai atsirado naujų veiklos sričių ir nejudintų dirvonų. O veikliems jų buvo apstu. Nesidomėjo politika, mokykloje atbūdavo pamokas ir visa esybe pasinerdavo į etnografiją ir muziejuko kūrimą, žymesnių vietų gyvenvietėj įamžinimą.

Pagal senas nuotraukas ir žmonių pasakojimus atkūrė tilto per ežerą atidarymą, kuriame dalyvavo pats Smetona, atrado senos sinagogos vietą. Pastatė apgailėtina, pagal savo išgales,

žinoma, tvorelę ir vidury įkalė stulpelį su Dovydo žvaigžde. Rašė raštus, peticijas ir ant seno medinio pastato, atsilaukiusio toje vietoje virš šimto penkiasdešimt metų atsirado lentelė – mokslo ir švietimo židinytis – sena mokykla. Naujoje mokykloje – etnografinis muziejukas, kuriuo labai didžiavosi, kur užsukdavo visi apsilankę mokykloje. Prie įvažiavimo į gyvenvietę – gražiai kaltas geležinis užrašas su vietovės pavadinimu. Turėjo būti apdėtas akmenimis, kad išpūdingiau atrodytų, bet ji nespėjo. Išėjo anapilin. Išėjo, ir daug kas sustojo kaip nukirsta.

Tik laikas greit bėgo, jau dvylika metų jos nėra. Jau dvylika metų jos pradėti darbai sustojo, aprimo. Vieni ir pirštu nepajudino, kad ką nors tęstų, kiti iš lėto, bet sistemingai baigia griauti tą, kas buvo sukurta ir organizuota. Kur prieš penkiolika metų puikavosi Dovydo žvaigždė, ganosi ožkos ir joks pašalietis ar vietinis jaunas net neįtaria kas stovėjo toje vietoje prieš penkiasdešimt metų. Sena mokykla tebestovi. Lentelė kabo, bet vaizdas apgailėtinas. Nušiurusi, su kiauru stogu, papuvusiom lentom. O į kiemą ir sodą geriau neįžengti. Sąvartynas su gyvatynu. Ten kai kas neaiškiais keliais apsigyvenęs nieko nedaro, nes lenta ant sienos neleidžia prichatizuoti, o savivaldybei ar švietimui vargu ar rūpi. O jei rūpi, tai kas duos pinigų remontui? Kas padarys? Ir kas ten turėtų būti? Kiek rūpesčių, o geriau kad jų nebūtų. Ir sena mokykla pūva. Naujoj mokykloj po nedidelio remonto muzejukui vietos neatsirado. Žmonės sako, kad per vandentiekio avariją jis buvo apipiltas, daikteliai, tai yra eksponatai, o jų buvo virš tūkstančio, supakuoti ir išnešti į rūsį. Kas iš jo liko? Ir ar bus kada nors perkeltas ir atstatytas? Jei ir bus, tai naujas ir jau nebe jos.

Tai kas liko iš jos triūso? Ažuoliukai. Jie auga, žaliuoja ir jų kol kas niekas neliečia. Ji stengėsi, skubėjo, bet tuo metų jau rimtai sirgo ir nespėjo. Nespėjo pati ir neparuošė sau įpėdinio, tokio pat entuziasto ir savo kraštelio patrioto. Liga pakirto. O galėjo būti kitaip. Galėjo gyventi, galėjo dar daug nuveikti, galėjo dar daug ko pasidžiaugti. Bet..., bet..., tas jau

praeitis ir dabar žiūrėdamas į ažuoliukus prisiminiau daug ką kas buvo, kai kuriuos įvykius, mūsų kai kuriuos pokalbius ir tos ligos pradžia, kurios pavadinimą žmonės bijo garsiai išstarti. Neminėsiu ir aš.

O laikas bėgo. Po slogios žiemos atėjo pavasaris, po to ir vasara. Su svaine problemos po truputį aprimo, nors Damoklo kardas ir toliau kabojo virš galvų. Gydytojai teikė vilčių ramindami, kad viskas tvarkoj, kad nieko baisaus nėra, bet tuo tikėjo tik tas, kas tuo norėjo tikėti. Kiti, suprask, kitos net neprisileisdavo tokios minties, kad nieko nėra ir nebuvo. Ir baimingom akim žiūrėjo į ateitį, laukdamos naujo baisos ligos protrūkio ir siaubingos atomazgos. Bet reikalai ir sveikata po truputi taisėsi viskas ėjo sena vaga ir beveik gerai.

Taip praėjo dar pora metų ir tada įvyko ta ažuoliukų epopėja, kuri taip netikėtai atgijo mano širdy ir kuri, kaip dabar manau, ir buvo ta, jai Dievo paskirta misija žemėje. Neturėjo šeimos, nepastatė namo, bet paliko pėdsaką, kuris gyvuos daugel metų ir po to, kai jos nebebus ir vargu ar kas dar prisimins, kad tokia buvo. Ažuoliukai, jau ažuolai. O tada...

Tada, minėdami kažkurias nekaltų žmonių, nužudytų per karą, metines su didele pompa prie paminklo pasodino daug ažuoliukų, apie šimtą. Piktai ir griaudžiai pakalbėjo, pamintingavo, išvažiavo ir pamiršo. O pasitaikė ilga ir karšta sausra. Pora mėnesių nei lašo lietaus. Viskas išdžiūvo. Žolė aplink parudo, traškėjo. Ažuoliukai, nespėję prigyti, buvo pasmerkti. Ir ji, jau ligos kamuojama, ėmėsi jų gelbėti. Bet buvo viena, o jų daug. Nieks iš kaimynų ar šalia esančios mokyklos neišėjo padėti. Ji nešiojo po pusę kibirelio vandens ir laistė. Bet žemė sunki, molinga. Vanduo nubėgdavo į šonus ir iki šaknų mažai patekdavo. Viršutinė pluta buvo kaip asfaltas ir nepraleisdavo nei vandens, nei oro. Išdaužyti kauptuką, išpurenti bent per penketą centimetrų ir pusmetrį aplink jai buvo per sunku. Daug medelių žuvo, bet kai kurie atsilaikė. Gal gavo daugiau vandens, gal toj vietoj gruntas pasitaikė laidesnis. Labai

varganai atrodė iki rugpjūčio vidurio. Bet kai rugpjūčio antroj pusėj prasidėjo lietus, sužaliavo, atgijo.

O kitą pavasarį ant tų vargšų užgriuvo kita nelaimė. Kažkoks ūkininkas pradėjo ten rišti avis. Visi matė, tylėjo ir niekam nemotais. O ji? Kiek buvo triukšmo, pykčio, nervų. Ypač, kai prie tvoros buvo keli ažuoliukai sulaužyti ir, žinoma, neatsigavo. O iš jos juokėsi ir siuntinėjo kažkur ir kažką statyti, kaip rusai sako. Ne tavo žemė, ne tavo daržas, tai ko kišiesi? Žolė bujoja, o avys nušienaus. Gražiau bus.

Ir tada ji manęs paprašė nušienauti visą plotą. Vargau du pusdienius. Šieną pasiėmė kitas kaimynas, o avių daugiau nebuvo. Ažuoliukai atgijo ir po to į jų būvimą jau nieks nesikėsino.

Jie ir dabar žaliuoja ir dar daug kas prisimena, kaip ji už juos kovojo, saugojo, laistė ir puoselėjo. O kiek tas tada jai kainavo dabar jau visi pamiršo. Bet ar tas svarbu? Manau svarbu kitkas – jie auga, žaliuoja.

O dienos bėgo. Gyvenimas ėjo savo vaga. Vieni rūpesčiai atkrito, kiti prisidėjo. Didžiosios permainos rutuliavosi ne tik didžiojoje ir mažojoje politikoje, šalyje, mieste ar darbovietėje, bet atslinkusios jau lūkuriavo ir prie mūsų namų slenksčio. Ir ne tik iš tos pusės, iš kurios buvo laukiamos. Pirma, pastebimai ir kaip vėliau pasirodė rimtai ir negrižtamai pablogėjo svainės sveikata. Kodėl taip gan staigiai atsitiko po beveik septynerių metų nebuvo man jokia paslaptis, nors jos su manimi ir nesutiko. O tiesą sakant, aš per daug ir ne piršau savo nuomonės. Nes ką tai jau galėjo pakeisti? Rezultatas buvo akivaizdus ir visai nepasikeistų, jei tiesiai pasakyčiau, kad viską padarė besaikis vaistų vartojimas. Jei gydytis, tai iki galo. Toks buvo jos kredo ir nusistatymas. Ir galas po truputį, bet nenumaldomai artėjo, kol po beveik aštuonerių metų padėjo galutinį tašką. Bet prieš tai buvo paskutinis ruduo, sunki žiema ir visai blogas pavasaris. Ir būtent tada, ilgą rudens vakarą aš sužinojau sėdėdamas su ja prie stalo ir gurkšnodamas pigų vyną graudžią, kvailą ir kartu siaubingą istoriją apie ligos pradžią, jos eigą, gydytojų etiką ir kad

kvailumui ribų nėra. Mes dažnai vakarais būdavom dviese, nes aš važiuodavau laisvam laikui pasitaikius į kaimą prie darbų darže ir sode ir ne visad mane lydėdavo žmona. Bet iki tol mes sveikatos temos beveik nenarpliojom. Visad teiravausi jau iš anksto žinodamas atsakymą, kad blogai, pritardavau palinguodamas galva ir eidavau daryti savo darbų. O tą vakarą išpažinties protrūkį paskatino du iš pažiūros nesusiję dalykai. O greičiausiai kaip pasekmė to kas vyko tą dieną. Pirma – tai kryžiaus pastatymas gūdžiam pelkėtam alksnyne, vietoj, kurios dabar vargu ar surasčiau. Tą rugsėjo popietę, greičiau jau vakarą, ji man pasakė, kad norėtų pastatyti kryžių, o viena to padaryti negali. Todėl prašo mano pagalbos. Kur ir kam? Aš pamaniau, kad netoliese, kapinėse, bet pasirodo ne. Ir išgirdau liūdną istoriją, senai praūžusio karo atgarsį. Karo metais, kai frontas jau traukėsi, prie jų atokios sodybos atsirado vokiečių kareivis. Išsekęs, ligotas ir leisgyvis. Iš žmogiškos užuojautos buvo priimtas, slaugytas, slepiamas. Bet kareivis, vardu Hansas, ilgai negyveno. Po kelių mėnesių, gal pusmečio, mirė. Palaidojo ne su bažnyčia, ne kapinėse, o slaptai, atokioj vietoj, miškelio pakrašty. Kryžių norinti pastatyti ten. Tam vieną vakarą, kai jau sutemo ir nieks negalėtų matyti, kažkieno išmestą prie kapinių tvoros metalinį kryžių atitempė prie namo. Aš ne prieštaravau. Jei reikia, tai reikia. Uždėjom kryžių ant zapuko stogo ir nuvažiavom apie tris kilometrus. Lauko keliuku, po to tiesiai per pievą ir sustojom dauboj prie krūmų. Užsidėjau kryžių ant peties ir kaip Jėzus į Golgotos kalną apie pusvalandį tempiau jį per krūmynus, kol ji pasakė – kažkur čia. Čia buvo toks medis, ten toks, o ten kitoks. Vienas medis lyg ir buvo vietoj, bet aplinka smarkiai pasikeitusi. Kur buvo miškelio pakraštys, ten dabar alksnynas, brūzgynas, jokie kauburėlio, jokie akmens. Po pusvalandžio spėlojimų ir ieškojimo ji pasakė – kažkur čia. Jei ir ne tiksliai toj vietoj, tai bent dešimt metrų spinduliu, tikrai. Iškasiau duobę, pastatėm kryžių ir atsiklaupę, abudu, garsiai sukalbėjom maldą už mirusį ir grįžom prie mašinos. Dabar ir jos senai nebėra, o kryžius stovi. Svetimam visai nepa-

žįstamam žmogui, be žinios dingusiam kare. Jei kas netikėtai užeitų, nustebtų be abejo, kodėl tokioj vietoj kryžius, kas jį čia pastatė, toli nuo žmonių, namų. Bet būtinai pagalvos – matyt čia mirė žmogus.

O ji tada buvo labai patenkinta, atlikus Dievui ir žmogui naudingą darbą.

Kai patenkinti sugrįžome namo, jau temo. Kažkiek apsiukite, pasidarėm šokią tokią vakarienę ir sėdėjom prie senobinio ažuolinio stalo. Aš truputi valgiau ir gurkšnojau pigų raudoną vyną. Vyno ji atsisakė, nes gėrė vaistus nuo tos baisios ligos. Nevalgė, gėrė tik mėtų arbatą, nes dieną prieš tai taisė dantį ir dar tebeskaudėjo. Mano smalsumas ir gera nuotaika po atlikto darbo, kuriam ilgai ruošėsi, išprovokavo atvirumo valandėlę, per kurią išgirdau ir apie buvusi prieš porą dienų įvykį ir daug ką kito, kas ir kaip buvo per tuos septynerius metus ir apie ligos pradžią. Ilgai mes tą vakarą sėdėjome, kaimiškai tariant, beveik iki pirmųjų gaidžių.

Nuo ligos pradžios praėjo jau šeši metai ir atsakymas toks pat arba panašus. Viskas gerai ar nieko blogo.

Nuo tolesnių reveliacijų aš vos nenukritau nuo kėdės ir gan ilgą laiką negalėjau atgauti žado. Tolesnis pokalbis buvo sunkus ir ilgas, o aš buvau bjaurus ir negailestingas, ne tiek pasakytuose žodžiuose, kiek mintyse, kurios niekaip nenorėjo tilpti neprotingoj ir visai atbukusioj galvoj. Kad vaistus geria saujomis, po šešias, aštuonias tabletes per dieną, aš žinojau. Bet nežinojau, kad tą lemtingą dieną, kai su graudžiu rekomendaciniu laišku atėjo į onkologinį institutą ir pakliuvo į norimo profesoriaus palatą, jo tądien nebuvo. Reikiamus analizuos jai padarė be jo. Kai jis atėjo ir su viskuo susipažino, be užuominų, tiesiai šviesiai pasakė – koks kvailys tave čia atsiuntė? Esi sveika ir tau pas mus nėra ko sėdėti. Bet du maži guzeliai krūtyj?! O guzeliai – tai krūtų vėžys. O iš pusseserės žinojo, kad reikia operuoti, kol niekur neišplito. Ir ji norinti, kad profesorius operuotų. Po tų žodžių vokas nukeliavo į ano kišenę ir netrukus buvo išgirstas daug žadantis viltingas atsakymas.

– Na jei taip nori – išpjausim, čia nieko sudėtingo, nei blogo.

O į mano, vėl visai neprotingą klausymą, jei taip sakė, tai kodėl tu ryžaisi tokiam žingsniui, buvo visai logiškas atsakymas, kuriam nei ką pridėt, nei prikišti.

– Tai reikėjo laukti kol pasidarys? Visad apie tai galvoti? Taip ir išprotėti galima.

Taip, galima. Bet kodėl reikėjo nepasitikėti profesorium ir lįsti be reikalo po peilių, aš nesugebėjau suprasti. O galbūt pats pakliuvęs į jos situaciją panašiai pasielgčiau. O tada supratau tik vieną, kad kitų prisiklausus, panikos ir streso apimta, tikėjo senom pasakom, kad gydytojai meluoja ir tikros padėties ligoniams nesako. Ypač jei tai liečia onkologiją.

O vis tik tie maži guzeliai buvo piktybiniai. Ir tas buvo nustatyta iš karto ant operacinio stalo, ką patvirtino ir tolimesni tyrimai.

Kodėl, dėl ko atsirado guzeliai? Ji šventai tikėjo, kad tie negerumai atsirado nuo besaikio vaistažolių arbatos vartojimo. Arbata tai ne chemija, ir ją galima gerti litrais. Deja profesoriaus komentaras buvo kitoks „koks kvailys gali tuo patikėti“.

Po operacijos sekė švitinimas, chemoterapija. Ji tikėjo, kad visos procedūros daromos tam, kad neišsivystytų liga. Atrodė, kad liga aprimo, tą lygtai patvirtino praėję šešeri metai.

Pavasariį pasireiškė tam tikri simptomai, kurie nieko gero nežadėjo. Atgimimo laikmetis nebuvo lengvas sveikam žmogui, o ypač ligotam. Senatvės pensija buvo apgailėtina, tik galą su galu vos galėjai sudurti. Buvo mėgstamas darbas, kraštotyriminkės veikla. Visos tos sąlygos lėmė tai, kad vietoj chemoterapijos ligonė paprašė tablečių, kurios pakeistų nemalonias procedūras.

Vasara sveikata negerėjo, nuotaika taip pat, bet dar svajojo, kūrė ateitį sau ir kitiems. Rugsjūčio mėnesį onkologiniam institute atliko sveikatos patikrinimą, visi tyrimai normos ribose. Tik kažkodėl balsas užkimo, ranka ištino, pasikeitė odos spalva. Kai sesuo papasakojo gydytojui, kas atsitiko, ta

negalėjo patikėti, kad kas nors blogai. Įtarė paprasčiausią hepatitą ir nusiuntė ištirti kepenis. Ir... Kepenyse buvo pastebėti du židiniai.

Ruduo nežadėjo nieko gero, nes vaizdas keitėsi tiesiog dienom. O pinigų nebuvo. Teko gyventi iš pensijos, iš visai padorios paskutiniaisiais tarybiniais laikais, nepriklausomybės metais pasidarė visai juokinga. Vos šimtas keturiasdešimt litų. Iš keleto tūkstančių rublių, sutaupyto tarybiniais laikais ir atidėtų sunkiai ateičiai liko vos keleta šimtų litų. Ir tais negalėjo pasinaudoti. O sutvarkyti ir perskaičiuoti pensiją iš naujo pati beveik neturėjo jėgų. Ir ne tik. Tam žingsniui reikėjo prisipažinti kitiems, kad neturi pinigų ir kas blogiausia, pasirodyti žmonėms. O žmonės kaip žmonės, vieni iš mandagumo, kiti iš bjaurumo linkę pasiteirauti, kodėl tu taip atrodi. O atsakyti nėra ką. Nors visi seniai žinojo nuo ko ir kur gydos, tai viešai nebuvo prisipažinta. Maža to, slepiama. Kai rugsėjį prisidėjo nauja problema dėl žemės gražinimo, atsidūrėm tiesiog pato situacijoj. Reikalas buvo tas, kad dokumentuose dėl tėvų žemės buvo žodis apsigalvojimui ir dalis kompensacijai. Žemėtvarka reikalavo apsisprendimo. Reikėjo kažkam ryžtis, duoti atsakymą, tik niekaip negalėjom sugalvoti kokį. Tada aš prisiminiau vieną pokalbį. Vieną gražią rugpjūčio dieną visai atsitiktinai sutikau buvusį sodo kaimyną ir iš pradžioje nereikšmingo pokalbio sužinojau, kad jis irgi tėvų žemę atidavė kompensacijai, kad jam paskaičiavo ir kad jis jau dalį pinigų atsiėmė. Iš spaudos ir radijo žinojau, kad tas įmanoma tik kai kuriems ir ypatingais atvejais. Todėl pasiteiravau, kaip tai jam pavyko, nes jis nei labai kam nusipelnęs, nei sunkus invalidas. Verčiau žydintis, švytintis jaunas pensininkas ir mano supratimu tas jam visai nepriklauso. Jis nusijuokė ir mane patikino, kad yra ligonis, priedo sunkus. O į mano naivų nusistebėjimą, tai kas gi yra, nes visai neatrodo, su šypsena atsakė, kad tas truputį kainavo, bet pristatė kur reikia pažymą, kad yra psichinis ligonis. O tokiems priklauso. Paprasti klerkai nepatikrins ir dažnai tai niekam neįdomu, kol kas nors neapskundžia. Svarbu kad yra

reikiamas popierėlis. Svainės atvejis tiko ko puikiausiai, ir aš pasiūliau veikti. Bet tam reikėjo pristatyti į žemėtvarką gydytojų pažymą su ligos pavadinimu. O tai reiškė pavišinti kaimynams tikrą padėtį, peržengti per labai aukštą vidinį barjerą. Jos šito neišgalėjo. Dabar man lengva sapaloti, ir tada nebuvo per daug sunku, nes mane tas lietė tik iš dalies. Priedo buvau įsitikinęs, kad savo atveju būčiau taip padaręs daug nedvejodamas, nes pinigų labai reikėjo. O čia buvo proga jų šiek tiek gauti, jei ne dabar, tai po Naujųjų metų. Po kelių ne visai švelnių ir mandagių pokalbių, žmona sutiko gauti pažymą, bet ją pristatyti asmeniškai ir tik į rajono skyrių.

Reikalas užsitęsė, pažymėjimą ir dokumentus pristačiau asmeniškai pats, apeidamas vietinį poskyrį, bet truputi pavėluotai ir pinigų ji gyva negavo. Kaip ir naujai perskaičiuotos pensijos, kurią jai parūpino buvusi mokyklos direktorė.

Lapkritį buvo visai blogai, o nuo mėnesio vidurio ji jau nebegalėjo atsikelti iš lovos. Sąmonė buvo skaidri, ji puikiai suvokė savo situaciją ir padėtį. Ir kuo beviltiškiau tolyn ėjo reikalai, tuo labiau ji mane stebino. Atsiskleidė dar vienas charakterio bruožas, kurio anksčiau nepastebėdavau. Tiesiog jo nebuvo. Kas ją pažinojo ir artimiau bendravo bent paskutinius dvidešimt metų nepatikės, bet taip buvo. Nei vienos dejonės, nei vienos aimanos, nei vieno priekaišto gydytojams, žmonėms, nei Dievui. Ogi turėjo skaudėti ir be abejo labai skaudėjo ne tik fiziškai, bet ir dvasiškai dėl apmaudo, skriaudos, pagaliau dėl to, kad dabar, kai beveik visko turėjo ir galėtų ramiai ir visai neblogai gyventi, turėjo skausmuose apleisti šitą pasaulį. Stebėjausi, iš kur sėmėsi tokios stiprybės, tokios savitvardos ir nuolankumo likimui? Visiškai atsidavė Dievo valiai, greičiausiai tyliai ir daug meldėsi, o kai sesuo po labai sunkaus apsisprendimo pasiūlė kunigo paslaugas, mielai sutiko. Gavus paskutinį patepimą ir palaiminimą, jos pirmi žodžiai buvo – dabar aš šventa ir ramiai galiu ruoštis paskutinei kelionei. Ir ji neužtruko – atėjo vos po kelių dienų.

Užgeso tyliai, kaip plona žvakutė atokiame kapinių kampe.

O ta paskutinė savaitė buvo ypatingai sunki, nes atomazga buvo pernelyg aiški ir buvo belikęs tik pasyvus laukimas. Žmona stebėtinai tvirtai laikėsi, bet jos vidinė būseną ir pergyvenimai buvo siaubingi. Mes, tai yra kiti namiškiai, tik tylėdami stebėjome įvykius, dažnai bijodami neatsargiu žodžiu ar poelgiu neišprovokuoti sprogo, kas de ja ne visada pavykdavo.

Gruodžio pradžia pasitaikė labai šalta. Šalčiai laikėsi iki dvidešimt laipsnių, naktimis gal ir daugiau. Laidojome kaime, prie tėvų, sunkioje, giliai peršalusioje molingoje žemėje. Viskas vyko gražiai ir sklandžiai. Bet...

Dažnai pagalvoju, ar tas dabartinių laidotuvių grožis tikrai atitinka įvykio esmę? Krūva vainikų, glėbiai gėlių, gražūs karstai, ilga palyda žmonių ir mašinų, ir vieniši tarp lydinčios minios tikrieji sielvartautojai, (o kaip dažnai nei vieno), ir tiems nevalia reikšti savo tikrų emocijų ir pergyvenimų, nes juos stebi dešimtys akių ir šmaikščių liežuvių, visad pasiruošusių pagrįstom ar pramanytom apkalbom. Bet tradicijos reikalauja ateiti atsisveikinti su velioniu, palydėti į paskutinę kelionę šioje žemėje, nuoširdžia malda palinkėti paliekančiam mus vėlei sėkmingai pasiekti vietos, kurios nusipelnė ir kurios niekas nežino. Ir galės sužinoti tik kai ateis laikas pasekti protėvių nuo neatmenamų laikų pramintais takais. Kur jie veda? Ir ar mūsų maldos nors kiek palengvina tą įsivaizduojamą, ar tik išgalvotą pomirtinį gyvenimą? Dažnai, stebėdamas iš šono, aš pasigendu tos tikrai nuoširdžios maldos, dažniau matau tik pareigą ir duoklę tradicijoms. O kaip turėtų būti? Kaip pats norėčiau matyti? Nežinau, ir pats dalyvauju ir elgiuosi taip, kaip dabar priimta. Pasimeldžiu kartais daugiau, kartais mažiau nuoširdžiai, nes tai dažnai priklauso nuo savos vidinės būsenos. O ji yra tokia, kokia yra tuo momentu ir pakeist ją pagal užsakymą man dažnai nepavyksta. Žinau tikrai, kad tikras sielvartas ateina po to, kai išeina paskutinis palydintis ir baigiasi visi laidotuvių rūpesčiai. Pirmos dienos,

savaitės, kartais mėnesiai. Po to laikas ir kasdieniai rūpesčiai padaro savo, skausmas ir sielvartas atbunka, naujų dienų įvykiai, laimės ir nelaimės, sėkmės ir nesėkmės užgožia ir atbukina atmintį, nors tie, išėjusieji, lygiagrečiai lydi mus visą tolesnį gyvenimą. O jis nestovi vietoj. Turbūt todėl mes taip greitai pamirštam kas buvo, kas prieš dešimt, penkis, net metus atrodė taip svarbu ir reikšminga. Labai daug paskęsta kasdienybė ir visai nedaug lieka. Bet lieka.

O ką paliko ji? Gerą mokytojos vardą, kurį jau daugelis pamiršo ir rečiau ant jos kapo atsirasdavo gėlių, o dabar ir to nėra? Daug užaugo jaunimo, kuris jos nepažinojo ir neprišimena. Daug kas praeidami šalia ažuoliukų jau nesusimąsto, kaip jie čia atsirado ir kodėl auga. Vyresni žino – pasodino per vieną mitingą. Dabar plotas tvarkomas, paminklas prižiūrimas. Ažuoliukai gerokai paaugę žaliuoja. Bet vargu, ar daug kas prisimena, kiek jos vargo, nervų ir triūso reikėjo, kad taip būtų. Juk pirmais ir antrais metais jų likimas beveik niekam nerūpėjo. Beveik. O ji norėjo, kad jie augtų. Kovojo dėl jų.

Praėjo penkiolika metų, praeis trisdešimt, penkiasdešimt, šimtas. Jie virs ažuolais. Pasikeis kartos, seniai negrįžtamai išeis, miestelyje gyvens kiti, o jie žaliuos. Ir pagaliau ateis laikas, kai jau nieks neprisimins, kada kas sodino, prižiūrėjo, nes jau ir seniai sakys – jie visada čia buvo.

Ir aš žiūrėdamas į juos, vieną kartą susimąščiau – ar ne tokia buvo Dievo valia ir mokytojos misija šioj žemėj, apvainikavusi visą jos triūsą ir nelengvą gyvenimą? Ir visai nesvarbu, kad visi jau dabar baigia pamiršti, o greitai pamirš visai, kad tokia buvo. Bet jos triūsas liko.

Žemėj Lietuvos ažuolai žaliuos. O tarp jų ir JOS ažuoliukai.

2008, balandis.

